

2.3 KÉRDŐJELEK A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS ÉS A JÓL(L)ÉT-KONCEPCIÓNK KÖRÜL

Napjainkban kiemelt gazdasági és politikai célkitűzés a gazdasági növekedés,¹ amitől azt reméljük, hogy ezen az úton egyre nagyobb jólétben és békében élhetünk. Valamennyi ország arra törekszik, hogy elérje a fejlett gazdaságú országok életszínvonalát. De minden esetben fejlődés-e a növekedés? Fontos megkülönböztetni a gazdasági növekedés és fejlődés fogalmát, ugyanis a növekedés nem azonos a fejlődéssel, annak csupán egy részét képezi – ami azt is jelenti, hogy lehetséges növekedés fejlődés nélkül, és fejlődés is növekedés nélkül. A növekedés terjedelemben, méretben történő gyarapodást, a fejlődés pedig egy magasabb fokú, tökéletesebb állapotba való jutást jelent (*Dabóczy 1998*).

A gazdasági növekedés ökológiai korlátaira és a velejáró környezeti problémákra tudósok már az 1970-es években felhívták a figyelmet, például *A növekedés határai* című jelentéssel (*Meadows et. al. 1972*). Ezek a jelentések, figyelmeztetések felrázták a közvéleményt és a politikai elitet, hiszen szemben álltak a nyugati gondolkodás növekedés-centrikusságával – ennek az ellentmondásnak a feloldására, áthidalására jelent meg a „fenntartható fejlődés” kifejezés és terjedt el a nemzetközi szakirodalomban (*Tóth 2009*), amely azonban gyaníthatóan önellentmondás: a végtelen fejlődés természeténél fogva nem fenntartható (*Sachs 2007*). Az azóta egyre nyilvánvalóbban jelentkező környezeti problémák és növekvő társadalmi egyenlőtlenségek pedig felvetik a kérdést: a növekedés meddig szolgálja a fejlődést? Valóban elősegíti a jólét és a béke elérését? Ez volna az egyetlen út a fejlődésre? Ahogy *Gyulai Iván* megfogalmazta, „Bizonyára nem a fenntartható fejlődés az egyetlen, amelynek értelmezése ellentmondásos, de egészen biztos az egyetlen, amelyet mindenki kénye-kedve szerint használ mondanivalójának alátámasztására.” (*Gyulai 2012. 1*) *Herman Daly* ökológiai közgazdász meghatározása szerint „A fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednénk.” (*Gyulai 2012. 2*) Napjaink egyik legfőbb kérdése: lehet-e fenntartható a gazdasági növekedés?

Számítások szerint a gazdasági növekedés folyamatosan növeli az emberiség ökológiai lábnyomát,² ami már most túllépte a fenntartható szintet (*Meadows 2005*). Egy szemléletes példával kifejezve: ha a világon mindenki úgy élne, mint a franciák, három bolygóra lenne szükség, ha pedig mindenki olyan életszínvo-

1 Gazdasági növekedés: egy adott időszak alatt megtermelt/előállított termékek és szolgáltatások többlete, az egy főre jutó kibocsátás növekedése, ami meghatározza a lakosság életszínvonalának növekedési ütemét (*Samuelson–Nordhaus 2005, Blahó et. al. 2007*).

2 Ökológiai lábnyom: a jelenlegi életmódunk kielégítéséhez szükséges földterület, hektárokból kifejezve (*Meadows 2005*).

nalon élne, mint az Amerikai Egyesült Államok lakossága, hat Föld sem lenne elegendő az életben maradáshoz – hívja fel a figyelmet *Serge Latouche* közgazdász, a gazdasági növekedés társadalmunkban elfoglalt központi szerepét élesen kritizáló, alternatív utakat kereső *nemnövekedés (degrowth)* mozgalom neves képviselője (*Latouche 2011*). E kérdésekkel más közgazdászok is jó ideje foglalkoznak. Létezik-e fenntartható gazdasági növekedés? Habár vannak, akik szerint egy szint után fenntartható pályára állítható, környezetkímélőbbé tud válni a gazdaság, a jelenlegi tudásunk szerint nem bizonyítható, hogy a gazdasági növekedés csökkenteni tudná a környezetet terhelő nyomást, sőt – állítják kutatók –, sajnos ennek az ellenkezője tűnik igaznak. (*Kozma 2021*) Sokan közülük azt a felfogást is megkérdőjelezzik, hogy a technológiai fejlődés segítségével tud-e szolgálni a gazdasági növekedés „zöldítésében”, hogy azt vég nélkül lehessen folytatni. Ezek a kutatók olyan új utakat keresnek, amelyek egy nem növekvő vagy állandósult állapotú (steady state) gazdaság irányába vezetnek. Megközelítésük szerint a gazdasági növekedés fokozása helyett egy olyan, ökológiailag fenntartható és igazságosabb társadalmi-gazdasági berendezkedésre van szükség, ami nem a gazdaság méretének folyamatos növekedésére épül (*Dombi–Málovics 2015*). Ez az irány szerintük társadalmi szempontból is sokkal kívánatosabb, élhetőbb utat kínál, mint a jelenlegi.

Szemléletünk, megközelítésük egyik fontos aspektusa, hogy feltegyük a kérdést: mennyiben található összefüggés az anyagi bőség és az étellel való elégedettség között? Az uralkodó gondolkodásmód szerint a boldogság, elégedettség eléréséhez elsősorban az életszínvonal, az anyagi javak bőségének növekedésére van szükség, aminek elérését a gazdasági növekedés segíti elő. (*Kozma 2020*) Fontos azonban megkülönböztetni a *jólét (welfare)* és a *jóllét (wellbeing)* fogalmát: míg előbbi elsősorban az anyagi helyzetre vonatkozik, utóbbi azonban sokkal több tényezőt vesz számításba, mint csupán az anyagi javak, beleértve az egyén saját életminőségéhez való érzelmi és tudati viszonyulását is. (*Takács 2010*).

Kultúránk egyik uralkodó mítosza, hogy a boldogságot az anyagi javak minél nagyobb mértékű birtoklásával érhetjük el – mutatnak rá Takács-Sánta András és *Pataki György* a *Bolygónk boldogtalan elfogyasztása* című írásban. „E mítosz annak ellenére él és virul, hogy az emberiség összes nagyobb vallása és a társadalomtudományok egyaránt tagadják igazságát. Az Egyesült Államokban készült felmérés szerint a nyolcvanas évek végén az amerikai polgárok pontosan ugyanakkora hányada (mintegy harmada) vallotta boldognak magát, mint harminc esztendővel korábban, noha az egy főre jutó fogyasztás időközben megduplázódott! Ez azt jelzi, hogy az alapszükségletek kielégítésén túl már vajmi kevés összefüggés mutatkozik a fogyasztás abszolút mértéke és a boldogság között.” – hívják fel a figyelmet (Takács-Sánta–Pataki 2007. 45.) A nyugati országok lakóinak többsége

már rég átlépte ezt a küszöböt, ami azt jelenti: boldogságuk nem az anyagi javak további növelésén múlik. Érvelésük szerint fogyasztásunk döntő részét az aktuális társadalmi-gazdasági rendszer hatására tesszük, ezek többségében nem velünk született igények (*Takács-Sánta-Pataki 2007*).

Mindezek ismeretében ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy a jóllét nem azonosítható a gazdasági teljesítménnyel, illetve annak főbb mutatóival – azonban a legtöbb kormány továbbra is a GDP-t¹ tekinti a fő fejlődési mutatónak, és ennek növelése a fő céljuk (*Dombi-Málovics 2015*). A közvélemény, a politikusok többsége, sőt, számos kutatóintézet a mai napig ezt tartja a társadalmi fejlettség, a jólét fő mutatójának, pedig a közgazdaságtudományban is mára többségében van az a nézet, amely szerint a GDP alkalmatlan a társadalom jólétének tükrözésére, sőt, a gazdasági jólétről sem ad valós képet. Figyelmen kívül hagyja például a piaci termeléssel járó társadalmi költségeket, az úgynevezett *negatív externáliákat* (*Pataki 2001*). Negatív externáliának tekinthető nagyon sok esetben a környezetszennyezés okozta többletköltségek, például egy gyárkémény füstje okozta megbetegedés a közeli lakosság körében: az adott termék vagy szolgáltatás ára nem tartalmazza ezt a költséget, és nem is a szennyezőnek kell megfizetnie azt (*Tóth 2008*). Ráadásul a környezet-szennyezés okozta megbetegedésekre költött egészségügyi kiadások növelik a GDP értékét, vagyis minél több a megbetegedés és az ezzel járó egészségügyi kiadás, annál nagyobb a GDP-ben mért jólét. Másik súlyos hiányossága, emeli ki Pataki György közgazdász, az ökológiai közgazdaságtan jeles hazai képviselője, hogy a folyókban, erdőkben, talajban bekövetkező értékcsökkenést nem veszi számításba, így ilyen hatások következtében sem csökken a jóléti mutató értéke (*Pataki 2001*).

Ennek felismerése és több évtizedes kutatása ellenére, a kutatók körében a mai napig nincs egyetértés azzal kapcsolatban, hogy a jóllét hogyan mérhető a legpontosabban, mik a tényleges összetevői. A kihívást az adja, hogy a jóllét méréséhez objektív (például az életminőségünket befolyásoló anyagi, társadalmi, környezeti, egészséggel kapcsolatos szempontok) és szubjektív (személyes értékítéllettől függő) szempontokat egyaránt figyelembe kell venni (*Dombi-Málovics 2015*). Így az utóbbi évtizedekben sokféle alternatív mutató született. Ennek egy példája a *New Economics Foundation* által számított *Boldog Bolygó Index* (HPI – *Happy Planet Index*), ami a várható élettartamot, az ökológiai lábnyomot és az étellel való elégedettség szintjét méri, amivel a fenntarthatóság mellett az életminőséget meghatározó objektív és szubjektív szempontokat is figyelembe veszi (*Szigeti 2015*). Az ökológiai lábnyom annak mértékét mutatja, hogy mennyi erőforrást használunk és mekkora nyomást kényszerítünk a bolygóra. A mérőszám kidol-

1 A GDP (Gross Domestic Product), illetve a GNP (Gross National Product) a bruttó hazai, illetve bruttó nemzeti össztermék mutatója. Az adott országban, adott idő alatt (általában egy évben) előállított javak/termékek és szolgáltatások összessége, egy főre vetítve. (A GNP a hazai vállalatok által külföldön megtermelt javakat is számításba veszi.) (Blahó 2007)

gozói szerint egy nemzet legfontosabb vonása az, hogy milyen mértékben biztosítja állampolgárai számára a boldog és egészséges élet lehetőségét – anélkül, hogy közben elfelejtené, hogy csak egy bolygónk van. A boldog és egészséges élet megteremtéséhez erőforrásokra van szükség, és egyáltalán nem mindegy, hogy mennyit és hogyan használunk fel belőlük; ráadásul osztoznunk kell rajta (Marks 2010).

A HPI felmérések arról is képet adnak, hogy melyek azok az országok, akik jó példával járnak elől, akiket érdemes követni e téren – akik úgy tudják megvalósítani a jóllétet, hogy nem teszik tönkre közben a Földet. Ebben listavezetők a latin-amerikai országok, ezen belül is egy ország van, amelyik élen jár ebből a szempontból: Costa Rica. Itt a várható élettartam magasabb, mint az Egyesült Államokban, és számos felmérés szerint a világ legboldogabb országának tekinthető. Mindezt az erőforrások egynegyedéből érik el, ahhoz képest, amennyi a nyugati világra jellemző. Az elektromosság 99%-a megújuló energiaforrásokból származik, és a kormány az elsők között kötelezte el magát a szén-dioxid semlegesség mellett. Jelentősen a szociális programokba, egészségügybe és oktatásba fektettek, ennek köszönhetően itt az egyik legmagasabb az írni-olvasni tudók aránya a világon. A fő kihívás – mutat rá Nic Marks, a mutatószám egyik kidolgozója –, hogy ezt a szintet elérje a globális átlag. (Marks 2010)

FELADAT/KÉRDÉS:

- Játék: „Boldog Bolygó Index”. A Boldog Bolygó Index összetevőinek vizsgálata és annak megfogalmazása, körüljárása, hogy kinek mit jelent „elégedettnek lenni a saját életünkkel”. A játék leírása és forrása: „Tükörben a világ” játékgyűjtemény.
<https://docplayer.hu/1522036-Tukorben-a-vilag-jatekgyujtemeny.html> 14. oldal
- Mi a különbség jólét és jóllét között?
- Melyek a GDP fő hiányosságai?
- Keressen alternatív fejlődési/jóllét-mutatókat. Melyik mutatónál milyen szempontokat mérnek, vizsgálják?